

III.

PŘÍLOHY

1. Filozofie na filozofické fakultě brněnské univerzity v letech mezi dvěma světovými válkami
2. Brněnská Jednota filozofická v letech 1922–1939
3. Představitelé českého filozofického myšlení 19. a první poloviny 20. století

Filozofie na filozofické fakultě brněnské univerzity v letech mezi dvěma světovými válkami

Až do prvních poválečných let je historie naší „školské filozofie“ spojena s pražskou alma mater. Otevření druhé české univerzity vytvořilo předpoklady k tomu, aby vznikla nová střediska vědecké práce. Pokusíme se naznačit, jak této možnosti využili v letech mezi dvěma světovými válkami filozofové.

V duchu starších tradic mluví se na brněnské filozofické fakultě ještě ve dvacátých a třicátých letech o tzv. filozofických oborech: vedle vlastní filozofie se sem počítaly i sociologie a psychologie. Všechny tu měly téměř hned od počátku své zastoupení; v letech 1920–1926 získávaly postupně i organizační základny: semináře, případně ústavy. Filozofický seminář byl ustaven hned mezi prvními. Spolu se semináři pro filologii klasickou, slovanskou, germánskou, anglickou a spolu se seminářem historickým je uveden již v Seznamu osob a ústavů Masarykovy univerzity v Brně pro letní běh školního roku 1920–21. Měl vychovávat posluchače, kteří v rámci některé z aprobačních skupin zapisovali filozofii, a zároveň zajišťovat základní filozofické vzdělávání všech studentů fakulty. (K první a druhé státnici bylo třeba konat kolokvium z filozofie a pedagogiky, při doktorech filozofické rigorosum.) O sociologickém semináři čteme poprvé v Seznamu pro letní semestr 1921–22; ústav psychologický pak vznikl v roce 1926. Jejich zřízení přispělo k rozvoji těchto oborů i pedagogické práce na fakultě, nicméně i nadále se sociologie i psychologie zapisovaly jen jako disciplíny v rámci studia filozofie. Jako samostatný předmět se psychologie mohla studovat až po roce 1945, sociologie dokonce až po roce 1965 (po obnovení sociologického semináře zrušeného v roce 1949).

Skutečné místo i váha jednotlivých oborů na fakultě byly ovšem závislé na osobnostech, které tu pracovaly. Prvním ordináři brněnské stolice filozofie se stal **O t a k a r Z i c h** (1879–1934). V srpnu 1920 byl jmenován profesorem a pověřen, aby na fakultě zorganizoval a pak i řídil filozofický seminář. Jako profesor a ředitel semináře tu však působil jen necelé čtyři roky; v březnu roku 1924 se totiž vrátil na pražskou fakultu, kde

byl jmenován profesorem estetiky. (Na filozofické fakultě Karlovy univerzity se Zich v roce 1911 habilitoval pro estetiku.)

K povinnostem profesora patřilo přednášet pět hodin týdně a vést v každém zimním semestru tzv. collegium publicum o vybraných partiích filozofických. Náplní Zichových brněnských přednášek byly otázky estetiky a uměnovědy (estetika výtvarného umění, problém umělecké originality, poetika, česká metrika) a psychologie (úvod do psychologie, psychologie smyslů, dějiny novodobé psychologie). Zichova pedagogická činnost tedy odpovídala jeho vědeckému zaměření; jeho nejvlastnějším oborem byla estetika a vědy o umění (hudební věda, teorie výtvarného umění a dramatu). Zichovy psychologické výklady korespondovaly s jeho estetickou orientací, kterou sám označoval za psychologickou: „Velká účast psychologie (a též fyziologie) na problematice estetické“ byla mu (stejně jako neustálý zřetel k estetické a umělecké zkušenosti) základním znakem vědecké estetiky a vědy o umění. Svou filozofickou erudici, zřejmou i z řady studií a článků, jimiž zasahoval do oblasti filozofie umění a filozofie přírody, uplatňoval především ve filozofických seminářích, kde s posluchači četl a vykládal vybrané filozofické texty. Zichovo filozofické stanovisko naznačil Josef Tvrďý, který ho ve svém Průvodci dějinami evropské filozofie přiřadil „k velké skupině žáků Františka Krejčího, k jeho široké filozofické škole bez nějakého dogmatického programu“. Historikové estetiky pokládají Zicha za významného představitele české estetiky a uměnovědy; řadí ho do linie vedoucí od Hostinského k Mukařovskému.¹

Krátce po Zichově příchodu na fakultu začali zde mladým adeptům filozofie přednášet i Inocenc Arnošt Bláha a Josef Tvrďý. In. A. Bláha (1878–1960) působil na fakultě od prosince 1920, kdy sem byla přenesena jeho docentura z Českého učení technického v Brně. V únoru 1922 byl jmenován mimořádným a v lednu 1925 řádným profesorem sociologie.² Na fakultě řídil sociologický seminář, který se pod jeho vedením stal střediskem rozsáhlé a bohaté sociologické práce. V roce 1930 zde také začala vycházet Sociologická revue, první český speciálně sociologický časopis.³

Ve své vědecké a pedagogické práci se Bláha ovšem věnoval především sociologii. Jeho Sociologie dělníka a sedláka (1925), Sociologie dětství (1927), Sociologie inteligence (1927) a další práce patří k nejlepším výsledkům Československé sociologie z období mezi válkami. Bláha se v nich

¹ Všestrannou analýzu Zichova díla podává sborník *Vědecký odkaz Otakara Zicha*, Brno 1981.

² V letech 1899–1903 Bláha studoval na univerzitách ve Vídni, Praze a Paříži. Habilitoval se v roce 1917 z filozofie se zvláštním zřetelem k sociologii, a to spisem *Město*.

³ *Sociologická revue* vycházela v letech 1930–1940 a 1946–1949. Publikovali v ní i autoři zahraniční a z domácích i sociologové orientovaní marxisticky. Např. Ludvík Svoboda, absolvent brněnské fakulty, v Sociologické revui pravidelně referoval o novinkách sovětské filozofické, sociologické i uměnovědné literatury (tak vznikla i jeho *Filozofie v SSSR*, 1937) a Bedřich Václavěk v ní řídil oddíl věnovaný sociologii umění.

dopracoval k vlastnímu pojetí sociální skutečnosti, v němž se dovedl „vyvarovat obou krajností známých z dějin sociologie, tj. jak jednostranného objektivismu popírajícího význam subjektivních faktorů v dějinách, tak upřílišněného subjektivismu, a dovedl tak v rámci svého deterministickeho pojetí ukázat úlohu individua v sociálním dění“.⁴ Svůj systém označil jako „federativní funkcionalismus“, protože tzv. globální společnost, „řád řádů“, chápe jako mnohofunkční organismus, jehož jednotlivé funkce směřují činností jednotlivých sociálních skupin k zajištění potřeb společenského celku.

Zájem posluchačů o sociologickou problematiku Bláha získával nejen svými přednáškami, ale i tím, že je zapojoval do výzkumů, jež seminář organizoval (výzkum způsobu života dělníků, nezaměstnanosti, politického vůdcovství, komplexní výzkum obce Velké nad Veličkou aj.). V průběhu třicátých let se kolem Bláhy vytvořila skupina označovaná později jako „brněnská sociologická škola“ (tento termín se objevuje např. v Sociologické revui 1939). Na výchově mladých filozofů se Bláha podílel i svou pravidelně vypisovanou přednáškou o „praktické filozofii“; toto čtení zapisovali i posluchači právnické fakulty. Mluvil zde o základní etické problematice, tj. o otázkách, kterým věnoval pozornost i ve svých knihách, především ve Filozofii mravnosti (1922). Etiku považoval za konkrétní sociální vědu, a proto žádal, aby pracovala stejně objektivními metodami jako sociologie. Uznával však vedle ní, zdůrazňuje prvky subjektivní, i filozofii mravnosti; v jejím rámci jednal o problému mravního hodnocení, mravních hodnotách, cílech atp.⁵ Bláha rád přednášel i pro širší veřejnost, zvláště pro učitele. Byl stoupencem laické morálky, náboženství pokládal za čistě „lidskou záležitost“. V těchto jeho pracích se nejbezprostředněji projevovává i Bláhova filozofická orientace: pozitivismus je překonáván, a to směrem ke kritickému realismu (jako stanovisku metafyzicko-noetickému).⁶

V letech mezi dvěma světovými válkami přednášel v sociologickém semináři spolu s Bláhou i Emanuel Chalupný (1879–1958). Chalupný se habilitoval v Brně v květnu 1923; v březnu 1936 byl jmenován mimořádným (bezplatným) profesorem sociologie. Na brněnské fakultě přednášel však jen nepravidelně a většinou pouze jednu hodinu týdně. Šlo o látku, která odpovídala jeho vlastní badatelské činnosti: všeobecná sociologie, sociologie práva a mravnosti, sociologie žurnalistiky

⁴ Viz Jan Macků: *Poznámky k strukturálnímu determinismu v díle Arnošta Bláhy*, SPFFBU B 13 (1966), s. 66.

⁵ O Bláhově pojetí etiky, morálky a mravnosti psal Karel Hlavoněk ve studii *Etika I. Bláhy*, Sociologický časopis 1968.

⁶ Z Bláhových poválečných prací je třeba jmenovat alespoň jeho obsáhlou, avšak už posmrtně vydanou *Sociologii* (Praha 1968). — O Bláhově sociologickém a filozofickém stanovisku psali dále Juliána Obrdlíková: *Sociologická teorie I. A. Bláhy* (Sociologický časopis 1968, č. 3) a Jan Macků: *Kritický realismus a strukturalismus A. Bláhy* (SPFFBU B 17, 1970).

a sociologie českých dějin se zvláštním zřetelem na husitství a obrození.⁷ V letech 1929–1939 tu jako knihovník, pomocná vědecká síla a posléze jako nehonoraný asistent působil ještě Bruno Zwickler (1907–1944), levicově orientovaný sociolog práce, zabývající se především problémem nezaměstnanosti. Jeho dílo bylo předčasně ukončeno – po pobytu v terezínském ghettu – násilnou smrtí v Osvětimi asi v říjnu 1944.

Prvním učitelem, který se na brněnské fakultě věnoval především klasickým filozofickým disciplínám, byl Josef Tvrdý. V letech 1922 až 1938 zde přednášel jako soukromý docent, v roce 1939 jako profesor a spoluředitel filozofického semináře.

Po Zichově odchodu do Prahy stal se jeho nástupcem na místě přednosta filozofického semináře Mihajlo Rostohar (1879–1966). Rostohar, původem Slovinec, přišel do Brna z Prahy, kde se roku 1911 habilitoval na filozofické fakultě Karlovy univerzity, a to prací z oboru logiky: *Teorie hypotetického soudu* (tiskem vyšla už v roce 1910). Na brněnské fakultě začal přednášet v letním semestru 1923–24 (především noetiku). V dubnu 1924 byl jmenován profesorem filozofie. Jeho badatelským oborem byla však na prvním místě psychologie, a proto také usiloval o vybudování psychologického pracoviště. V roce 1926 se stal ředitelem nově zřízeného psychologického ústavu. Když pak byla v roce 1931 povolena samostatná stolice psychologie, byl Rostohar jmenován i řádným profesorem psychologie. Brzy nato přestal filozofii přednášet a vzdal se rovněž funkce ve filozofickém semináři.⁸

Předmětem psychologie jsou podle Rostohara specifické psychické jevy, které „náležejí k podstatě vědomého subjektu [. . .], které si každý ve svém zažití přímo uvědomuje“. Psychologie je má popsat, vysvětlit, zjistit podmínky, na nichž jsou závislé příčiny vedoucí k jejich vzniku. Rostohar požadoval, aby psychologie byla prosta všech metafyzických a spekulativních pojmů. Patřil u nás k průkopníkům experimentální psychologie: Za základní psychologickou metodu považoval introspekci, kterou doplňoval objektivním pozorováním jednotlivých psychických projevů subjektu; experiment měl vést k tomu, aby několik jedinců zažívalo zkoumané jevy za stejných podnětových podmínek. Rostohar byl zároveň (jako první u nás) stoupencem celostního a strukturálního pojetí psychologie. V době, kdy pojem struktury rychle pronikal do filozofie a speciálních věd, užíval jej Rostohar v psychologii jako „dynamického pojmu“, vysvětlujícího vznik psychologických celostí, na rozdíl od pojmů „statických“ (tvar, útvar, komplex), jež popisují jejich druhy. V knize *Psychologie jako věda* (1951), která je jakýmsi shrnutím jeho názorů, definuje psychologickou strukturu jako „pouze takovou celistvost, v jejíž podstatě je tvůrčí princip, tj.

⁷ Připomeňme zde, že k předválečné kritice Krejčího pozitivismu se E. Chalupný připojil především svou brožurou *Boj za očistu české vědy a filozofie*, 1912.

⁸ Rostohar se zasloužil o založení *Psychologie*, prvního časopisu u nás specializovaného „pro teoretickou a užitou psychologii“; vycházela v Brně v letech 1935–1949.

potencionální síla útvárná a celistvě zaměřená“. V rámci psychologie věnoval pozornost i činnosti pojmovné a „aktům myšlení a jejich útvarům“. Proces myšlení vymezoval jako činnost, která „pořádá pojmy — vyhovujíc tak tendencím po zespolečenštění poznatků v nich zcelených a uspořádaných — na logické kategorie subjektu a predikátu“. (V souladu s tím ve svém habilitačním spise i v článku O formaci soudů v České mysli 1912 převáděl všechny soudy na soudy subjekt-predikátové.) Dodejme ještě, že z hlediska svého pojetí psychologie Rostohar posuzoval i systém psychologie Františka Krejčího. Jeho teorii psychofyzického paralelismu pokládal za pouhou hypotézu přírodovědně orientované psychologie a jeho pojetí počítka jako psychologického elementu za „klasický příklad statické atomizující české psychologie“. Vytýkal Krejčímu i přehlížení významu psychologického experimentu.⁹

V třicátých letech přednášel psychologii na fakultě také Ferdinand Kratina (1885–1944). Po habilitaci v říjnu 1933 zahájil přednáškami uvádějícími do strukturální psychologie. Své pojetí psychologie vložil v knize Studie z tvarové psychologie (1932) a potom ještě v posmrtně vydaném Úvodu do celostní a tvarové psychologie (1947). V roce 1926 Kratina vydal překlad Durkheimových Pravidel sociologické metody. (Jako nehonorenovaní asistenti nebo pomocné síly se v průběhu třicátých let v psychologickém semináři vystřídali Vilém Chmelař, Robert Konečný, Ludmila Kolaříková, Josef Pejhovsky a Josef Burjanek.)

Ukázali jsme již v jiné souvislosti, že od počátku dvacátých let bylo stále zřejmější, že tzv. „nadvláda pozitivismu v české filozofii“ je heslo, které platí už spíše pro minulost než přítomnost. K filozofům, kteří chtěli překonávat pozitivismus cestami filozofie iracionální, patřil i Vladimír Hoppe (1882–1931), další profesor a ředitel brněnského filozofického semináře. Po doktorátu na Karlově univerzitě v roce 1907 studoval Hoppe ještě v Berlíně, Mnichově, Paříži a Ženevě. V dubnu 1922 se habilitoval spisem Příroda a věda pro dějiny novověké filozofie. Hoppův příchod na brněnskou fakultu, kde působil až do své předčasné smrti, podporovali někteří její protipositivisticky orientovaní učitelé. Např. Arne Novák v dopise V. Hoppovi z 27. března 1924 psal: „Několik z nás protipositivistických členů filozofické fakulty se chystá navrhnout Vás za profesora filozofie v Brně.“¹⁰ Jako mimořádný profesor byl Hoppe spolu s Rostoharem i ředitelem filozofického semináře. Přednášel dějiny novověké filozofie se zvláštním zřetelem na Kanta a novokantovce; ve školním roce 1929–30 vypsál pětihodinovou přednášku o starověké filozofii, ze zdravotních důvodů ji však konal už jen v zimním semestru.

Hoppého publikace představují soustavně rozvíjený pokus o „duchovní

⁹ Srov. např. Rostoharovu recenzi knížky Jiřiny Popelové *Filosof František Krejčí* uveřejněnou v *Psychologii* 1943, s. 94–95. Krejčí zase odmítal Rostoharovu koncepci psychologie, např. v recenzi Rostoharovy knihy *Studie z vývoje psychologie* (*Česká mysl* 1928, s. 535 an.). Na tuto Krejčího recenzi odpověděl Rostohar v poznámce *O možné a nemožné psychologii* (*Ruch filozofický* 1929).

¹⁰ Dopis je uložen v archivu brněnské univerzity.

filozofii“, tj. o filozofii intuitivní a kontempletivní. Jako jiní filozofové takového zaměření začal i Hoppe kritikou přírodních věd a filozofie z nich vycházející. Ve svých prvních knihách (*Podstata, dosah a hodnota přírodovědeckého poznání*, 1914, *Příroda a věda*, 1918) se snažil doložit, že exaktní vědy, přes všechny své úspěchy, nejsou s to proniknout k podstatě skutečnosti. Vědecké pojmy, zákony a teorie umožňují základní orientaci, nemohou však pomoci pochopit svět v celé jeho složitosti, ani vyjádřit bohatství lidských zkušeností a zážitků. Vědci musí zjednodušovat: pracují s předem připravenými formami a principy, zapomínají většinou, že ty samy, např. idea kauzality, jsou už produkty jejich vlastní tvůrčí činnosti, vytvářejí fiktivní schemata a abstrakce, které nepostihují více než povrch věcí. Zvláště bezradná je prý věda, má-li říci něco o člověku samém, o jeho duchovním a mravním životě, o jeho hodnotách, touhách a cílech: „Moderní civilizace, tím že dala rozhostit mechanistickému názoru a technické vzdělanosti, přetrhala jakékoliv spojení s duchovním a mravním kosmem...“ Pozitivistická filozofie (ale i mnohé jiné směry) vidí ideál právě v takové vědě a jejich faktech; nechce a ani nemůže vymanit se z jejich nadvlády.

Své pojetí filozofie Hoppe rozváděl v knihách *Základy duchovní filozofie* (1921), *Přirozené a duchovní základy světa a života* (1925) a *Úvod do intuitivní a kontempletivní filozofie* (1928). Jeho filozofie se obrací k člověku samému. Pomocí intuice a kontemplace chce proniknout do tohoto „centra vesmíru“ a odtud navazovat (jako z onoho Archimedova bodu) spojení s „nadindividuální sférou“, se světem nadosobním, odtud chce přehlížet hmotný i duchovní svět a řešit jeho záhady. V nitru člověka nachází i pramen všech skutečných hodnot o jejichž realizaci je třeba bojovat.¹¹ Intuici charakterizoval jako poznání-osvícení, které „shrnuje a usoustavňuje několik jednotlivých případů pod jeden názor všeobecný“ a v podobě obrazu nebo ideje umožňuje pocítit přírodní řád, ontologickou podobu předmětů. Kontemplace je vyšším stupněm neracionálního poznání: má jít o schopnost, která vyžaduje „zvláštního očistného pochodu, který by nás učinil příslušníky duchovního řádu“. Ontologicky Hoppe kontemplaci podložil kantovským předpokladem transcendentálního subjektu, jehož prostřednictvím se člověk mystickým zřením dostává nad možnosti smyslového a racionálního poznání a postihuje absolutní skutečnost. Možnost takové duchovní filozofie se Hoppe usiloval doložit i odkazy na vlastní „mystické zkušenosti“ i na výpovědi nejrůznějších představitelů mystiky

¹¹ V knize *Přirozené a duchovní základy světa a života* Hoppe navrhl založit mezinárodní Akademii duchovního života a Ligu duchovního míru, které by usilovaly o celkové zlepšení mezinárodních vztahů. V roce 1933 vznikl v Praze Kruh přátel filozofie Vladimíra Hoppeho, který chtěl „šířit znalost děl V. Hoppeho a duchovní filozofie vůbec“ (z Hoppeho pozůstalosti vydal Kruh v roce 1935 spis *Předpoklady duchovní filozofie a náboženské víry*). Kruh ovšem sdílel osud všech podobných etických společností.

(zvláště křesťanské); z filozofů se přitom nejčastěji odvolával na Platóna, Plotina, Schellinga, Schopenhauera a Kierkegaarda.¹²

Zcela jiným směrem¹³ se bralo filozofické myšlení Josefa Ludvíka Fischera (1894–1973), nejmladšího z profesorů filozofického semináře v době meziválečné.¹⁴ V roce 1927 se Fischer habilitoval u In. A. Bláhy ze sociologie, o tři roky později si svou veniam docendi rozšířil o dějiny filozofie. V září 1935 byl jmenován mimořádným a v říjnu 1946 (se zpětnou platností od října 1939) řádným profesorem filozofie. Jako učitel se zaměřoval především na dějiny filozofie, noetiku a teorii hodnot.

Když v roce 1927 začal Fischer v Brně přednášet, měl již za sebou nejen bohatou činnost publikační,¹⁵ ale i první, mohli bychom říci pragmatistickou fázi svého filozofického vývoje. Pragmatismu, jako filozofii činu, dal Fischer na začátku dvacátých let přednost před „diváckou filozofií“ pozitivistickou, byl mu však také jen „filozofií přechodu“. Brzy si uvědomil, že pragmatismus nabízí jen metodu – a to ještě „nepřesnou a vnitřně rozpornou“ – tam, kde je třeba celý systém. Znakem Fischerova filozofického založení byl totiž od počátku smysl pro syntézu; žádal, aby filozofie byla vždy i ontologií – metafyzikou, a to metafyzikou uvědomělou, protože „metafyziky je tak či onak plna každá filozofie“. I nadále si však z pragmatismu podržel jeho víru v tvárnou skutečnost, v možnost jejího dotvořování, přesvědčení o stálé neuzavřenosti našich pravd. Rozhodující vliv na Fischerovo překonání počátečního „maximalistického subjektivismu“ mělo jeho studium společenské problematiky. Fischer se na jednom místě zmiňuje o „důsledku elementárního poznatku, že všechno, co my jednotlivci podnikáme, je dalekosáhle poznamenáno sociálním kontextem, do něhož jsme zasazeni“. Úvahy o krizi evropské kultury, jak se objevovaly už po několik desetiletí, probouzely v něm – spolu s vlastními životními zkušenostmi – snahu vypátrat všechny zdroje, které vedly k tomuto stavu nejen kulturnímu v užším slova smyslu, ale i politickému a hospodářskému.

Prvním výsledkem tohoto Fischerova úsilí byly jeho přednášky o budoucnosti evropské kultury, jimiž v roce 1927 zahájil své docentské půso-

¹² Důkladnou studii o Hoppeho filozofii napsal jeho brněnský žák Robert Konečný: *Vladimír Hoppe. Příspěvek ke kritice a historii iracionalismu*, Brno 1970.

¹³ Podobně jako Hoppe vyšel však i Fischer z kritiky evropského racionalismu, charakteristického především mechanicismem a jen kvantifikujícím myšlením, a mýtem o prakticky neomezených možnostech na něm založených exaktních věd a techniky.

¹⁴ Fischer studoval v Praze v letech 1912–1916. Až do svého jmenování mimořádným profesorem v září 1935 působil jako odborný knihovník v Praze (do roku 1923), Olomouci a (od roku 1933) v Brně. Na svou cestu k filozofii a na své filozofické počátky Fischer vzpomínal v rozhovoru, který jsem u příležitosti jeho pětasedmdesátin uveřejnil ve SPFFBU B 17 (1970): *J. L. Fischer o sobě a své filozofii*.

¹⁵ Šlo např. o práce *O vědomí*, 1921, *A. Schopenhauer*, 1921, *Filozofie, její podstata a problémy*, 1922, *Saint Simon a Auguste Comte*, 1925, *Glosy k české otázce*, 1926, *O pravdách a filozofech*, 1926.

bení v Brně.¹⁶ Dobře ukazují, že v druhé polovině dvacátých let Fischer právě ve společenské problematice nachází podněty k pokusu „vytvořit novou filozofickou syntézu, která by určila nebo snažila se určit ráz [...] dalšího kulturního vývoje“. Její základní principy poprvé uceleně formuloval ve studii O dvojím řádu (v České myslí 1930). Tuto svou charakteristiku kulturního stavu evropského a výsledky dosavadní snahy o „novou kulturní orientaci strukturální (skladebnou)“ potom dále rozvíjel ve spisech *Základy poznání* (1932),¹⁷ *Zrcadlo doby* (1932), *Třetí říše*. Úvodem do současného politického stavu (1932) a *Krise demokracie I, II* (1933). Fischerova skladebná filozofie je, stručně charakterizováno, pokusem o systém pochopený jako „zkusný předpoklad o utváření řádu skutečnosti“; má být budován na podkladě zkušenosti, ovšem s tím, že sama tato zkušenost se klade jako problém. Proti naturalisticko-pozitivistickým koncepcím, jež jsoucno berou pouze jako systém kvantitativních vztahů, a proto redukují kvality na kvantity (podle Fischera je takové pojetí reality vlastní i přírodní vědě, technice a nakonec celé praxi kapitalistické společnosti), rozvádí své pojetí skutečnosti jako neustále se vyvíjející kvalitativní rozrůzněnosti. Jednotlivé mody její existence jsou navzájem neredukovatelné, jsou však spojeny vztahy, jež poutají části a celek; lze proto mluvit také o jednotě a celistvosti skutečnosti. Pro všechny její části je příznačné, že v rámci příslušného řádu plní určité funkce; proto vystihnout statické i dynamické momenty zkoumané reality je úkolem funkcionální analýzy. Ústředními pojmy systému jsou tedy pojmy celku, struktury a funkce.

Ve svých pracích z třicátých let věnoval Fischer, autor s velkým smyslem pro „sociální reorganizaci“,¹⁸ pozornost i marxistické teorii. Patřil u nás k nevelkému počtu těch představitelů společenskovědních disciplín, kteří se sice za marxisty nepovažovali, přece však se jím nechali alespoň v některých ohledech poučit. Fischer např. vždy uznával závažnost marxistické analýzy kapitalistické společnosti. Z tohoto základu pak vyrůstala, zvláště v druhé polovině třicátých let, jeho úzká spolupráce s představiteli

¹⁶ Knižně vyšly německy v Mnichově 1926, česky v roce 1948 ve sborníku *Tři stupně* – spolu s Fischerovou nástupní přednáškou profesorskou *Věcný a časový úkol filozofie* a s jeho prvním poválečným čtením *Comœdia humana*.

¹⁷ *Základy poznání* měly být první částí plánované trilogie vykládající skladebnou filozofii. Spis, který Fischer dopsal v září 1930, připsal Františku Krejčimu „z úcty i nesouhlasu“: Krejčí byl v jeho očích „jedinou naší filozofickou osobností, zcela bez ohledu na to, nakolik byl či nebyl – ve filozofickém ohledu – odvozený“. Po letech se k této knize, na níž mu vždy hodně záleželo, vrátil i ve svých pamětech *Listy o druhých a o sobě* (bohužel dodnes nevydaných), aby se sebekriticky vyznal ze všech svých tehdejších filozofických „chyb i naivností“. (Viz *Základy poznání. Kus sebekritiky*, SPFFBU B 17, 1970.)

¹⁸ Už ve Fischerově knížce *Hovory a zpovědi* z roku 1922 můžeme (v závěru kapitoly *Internacionála*) číst slova: „Až bude země jedno pole – rudé – rudé – rudé [...], až padnou hraniční sloupy [...], pak v řadách semknutých se sejdem u nich k pozdravu bratrství a laskavému stisku ruky / vojáci internacionály, / velké, mohutné, nerozborné nositelky Zítřka.“

marxistické inteligence (např. v brněnské Levé frontě, v Indexu, který řídil spolu s J. Mahenem a B. Václavkem).¹⁹

V práci na své filozofii Fischer pokračoval po druhé světové válce. Proto celkové zhodnocení Fischerova filozofického názoru bude vyžadovat i podrobnou analýzu jeho nejdůležitějších statí z padesátých a šedesátých let: Meze kvantitativní metody, O kategoriích, Kvalitativní kosmos (vyšly souborně jako Filozofické studie, 1968); k nim bude třeba přidat i příspěvky Philosophical Foundations of Science a Ganzheit, Struktur und Kausalität (Acta Universitatis Olomucensis 1970). Nezůstane jisté bez povšimnutí, že se v nich Fischer při stálé konfrontaci svého vlastního pojetí s filozofií marxistickou snaží např. více uplatnit dialektickou metodu, že přechází od funkcionálního dynamismu k dynamismu dialektičtějšího typu. — Dodejme ještě alespoň v této souvislosti, že J. L. Fischer patřil u nás k předním znalcům dějin filozofie. Hned na začátku své badatelské dráhy uveřejnil monografie o Comtovi a Schopenhauerovi. Potom ho sice snaha vypracovat filozofickou syntézu a zaměření na aktuální společenskou problematiku odváděly od vlastní historickofilozofické látky, nicméně v jeho spisech najdeme různé historickofilozofické exkurze a v časopisech uveřejnil řadu drobnějších příspěvků k této problematice. V šedesátých letech se však i autorsky vrátil ke své staré a stále filozofické lásce, k filozofii starých Řeků. V knižce Sókrates nelegendární (1965, 2. vyd. 1970, anglicky 1969) zvážil dochovaná svědectví o Sókratovi a pokusil se „vypsat, kdo a jaký byl skutečný, nelegendární Sókrates“. Po válce se pak vrátil i k dalšímu ze svých už starších témat: k srovnávacímu studiu filozofií různých vzdělanostních okruhů — filozofie řecké, indické, čínské a rovněž primitivní mentality (jde o studie v holandském sborníku Pro regno, pro sanctuario, 1951; Colloques Internationaux C. N. R. S., Paris 1970; Towards Global Sociology, Agra 1970 a další).

Na sklonku roku 1938 přišel z Bratislavy do Brna spolu s Josefem Tvrđým i docent M i r k o N o v á k (1901—1980). Novák, žák Zdeňka Nejedlého, se věnoval dějinám a teorii umění (zvláště hudby), estetice, teorii hodnot a dějinám filozofie. V Brně měl v zimním semestru přednášet o české estetice od Palackého po současnost. (Po válce Novák řídil brněnský filozofický seminář, a to do roku 1953, kdy přešel na pražskou filozofickou fakultu.)

Filozofie nebyla ovšem ani na fakultě jen záležitostí filozofů-specialistů, Z učitelů, kteří působili v jiných seminářích, jí věnovali soustavnou pozornost především klasičtí filologové František Novotný a Karel Svoboda. Novotný (1881 až 1964) proslul jako překladatel Platóna a jako badatel platónovský (Listy a Platón, 1926, O Platónovi I—III, 1948—49, IV. díl vyšel v roce 1970). Svoboda (1886—1960) se zabýval dějinami antického estetického myšlení (Vývoj antické estetiky, 1920, L'esthétique d'Aristote, 1927); na fakultě postupně odpřednášel celé dějiny řecké a římské filozofie. Neustálý zřetel k filozofii zdůrazňoval ve své publikační i učitel-ské činnosti i O t o k a r C h l u p (1875—1965). V tomto směru navazoval na dosa- vadní tradice české pedagogiky i druhý profesor pedagogiky na filozofické fakultě brněnské univerzity J a n U h e r (1891—1942). Jen epizodickou povahu mělo brněn- ské působení ruského intuitivisty N. O. L o s s k é h o, který v letním semestru 1936—37 přednášel o ruské filozofii, zvláště o Solovjevovi a Dostojevském, a soukro- mého docenta Karlovy univerzity F e r d i n a n d a P e l i k á n a, pověřeného v květnu 1939 přednášením za J. L. Fischera, jemuž bylo přednášet zakázáno. O povolání Losského, někdejšího profesora univerzity v Petrohradě, se na fakultě jednalo už v roce 1933, potom tu však působil velmi krátce, poněvadž mu byl v Praze nabí-

¹⁹ V druhé polovině třicátých let F i s c h e r vydal knižně pouze pojednání *Národ- ní tradice a česká filozofie* (1939), reagující na tehdejší situaci národa. Výbor z jeho četných publicistických příspěvků z té doby vyšel v roce 1968 ve sborníku *Proti Mnichovu*.

nut lektorát ruské vzdělanosti. Pelikán se o brněnskou docenturu ucházel už v roce 1931 a potom znovu v roce 1935; podobně jako Hoppe byl i on zaměřen výrazně protipozitivisticky. Několikrát, ale vždy neúspěšně, žádal o přenesení venia docendi na brněnskou filozofickou fakultu i Josef Kratochvíl (1882–1942), docent teologické fakulty Karlovy univerzity a člen Akademie sv. Tomáše Akvinského v Římě, stoupenec novotomismu. (Kratochvíl působil jako vrchní rada archivní a knihovnické služby v Zemské a univerzitní knihovně v Brně.)

Při výčtu osobností, s nimiž je spojena historie brněnského filozofického semináře, není ovšem možné opomenout ani zřízence a pak podúředníka Leopolda Ruslera (1879–1975). Rusler přišel na fakultu hned při jejím zakládání (místo mu bylo nabídnuto jako italskému legionáři) a zůstal zde až do odchodu do výslužby v roce 1959. Svědomitě se podílel na řádném provozu filozofického a sociologického semináře, na administrativních pracích spojených s vydáváním Sociologické revue, na zajišťování akcí Jednoty filozofické a v době násilného uzavření vysokých škol se postaral o záchranu cenné seminární knihovny.

Filozofie na brněnské filozofické fakultě v letech mezi dvěma světovými válkami nepatřila k nejpočetněji obsazeným oborům. Avšak posluchači, kteří se za oněch necelých dvacet let na filozofii vystřídali, setkávali se tu s výraznými filozofickými a učitelskými individualitami. Ve filozofické orientaci se tito učitelé rozcházeli; v tomto ohledu byla „brněnská filozofie“ odrazem celkového stavu tehdejšího českého filozofického myšlení. Pro žádného z nich však filozofie nebyla jenom školským předmětem, zdrojem obživy. Filozofii všichni chápali jako záležitost celého života, jako nástroj pro jeho lepší pochopení i pro jeho další zlidštění.

Brněnská Jednota filozofická v letech 1922—1939

Podle vzoru Jednoty českých matematiků a fyziků a dalších odborných spolků vznikajících v Čechách od šedesátých let byl v roce 1881 založen v Praze Spolek pro pěstování filozofie, organizace, která pak vešla do dějin českého filozofického života jako Jednota filozofická. Ustavující valná hromada se konala 3. července; prvním předsedou byl zvolen docent Otakar Hostinský, jednatelem student („kandidát profesury“) Jiří Guth.¹

Podle nových stanov z roku 1888 vznikla Jednota proto, aby „pomáhala u nás pěstovat filozofickou práci“, a to s tím, že „účelu toho se bude domáhati všemi zákonnými prostředky, zvláště pak bude a) pořádat přednášky a rozpravy z oboru filozofie v Praze i mimo Prahu, b) vydávat svým nákladem filozofické spisy vůbec, c) rozšiřovat díla filozofická, d) sbírat hmotné prostředky k povznesení filozofické práce, e) odebírat filozofické spisy pro spolkovou knihovnu, f) zřizovat pobočky na venkově“.

Odbočky pražské organizace (jak se o nich zmiňuje šestý bod druhého paragrafu stanov) vznikaly však až na začátku dvacátých let, a to v Moravské Ostravě, Českých Budějovicích, Plzni, Brně a Bratislavě. A. Dratvová má o nich ve svém článku o dějinách Jednoty (viz poznámku 1) jen malou zmínku, že totiž „byly spíše efemerní [. . .], jen čtvrtá, brněnská, se ukázala životaschopnou, částečně i bratislavská“.

Ustavující schůze brněnské pobočky Jednoty se konala 6. února 1922 v zasedací síni Zemského (nyní Moravského) muzea. Pobočka se organizovala na základě pražských stanov z roku 1888; nově upravený paragraf o pobočkách byl schválen pražskou valnou hromadou 11. října 1921. Přípisem ze dne 24. května 1922 Zemská politická správa sděluje, že „zřízení místního odboru pod názvem Odbočka Filozofické jednoty se sídlem v Brně se nezakazuje“ a v listopadu 1922 se pak „právní trvání [. . .] tohoto spolku osvědčuje“.

¹ O počátcích Jednoty filozofické a jejích dějinách psali Albína Dratvová: *Jednota filozofická v letech 1881—1965*, *Filozofický časopis* 1966, č. 2, a Miloš Jůzl: *Otakar Hostinský*, 1980, s. 140—144.

Podmínky pro založení pobočky v Brně byly příznivé především proto, že tu ve školním roce 1919–20 byla otevřena druhá česká univerzita v republice s fakultou lékařskou, přírodovědeckou, právnickou a filozofickou. Nejen na filozofické, nýbrž i na dalších fakultách, a podobně i na Českém učení technickém, působila řada učitelů, kteří měli zájem o filozofii a kteří se také jejími otázkami zabývali. Takové zázemí jiné mimopražské pobočky neměly, a proto šlo o organizace vsutku víceméně efemerní. Například v roce 1922 žádal organizátor ostravské Jednoty Oldřich Stránský, profesor na průmyslové škole, aby brněnská pobočka vypomohla Ostravě s přednáškami o „všeobecných problémech filozofických“.²

U zrodu brněnské pobočky byli lidé, kteří se také stali členy jejího prvního výboru: In. A. Bláha, Jaroslav Kallab (profesor trestního práva a právní filozofie na právnické fakultě v Brně), psycholog Rudolf Souček a důstojník Karel Zlámal. Prvním předsedou pobočky byl zvolen In. A. Bláha, který tuto funkci zastával až do roku 1936. Také většina ostatních členů prvního výboru se i v následujících letech starala o úspěšnou činnost brněnské Jednoty. Spolupracovali s nimi ovšem i další významní vědci a kulturní pracovníci, například Otakar Chlup, Jaroslav Kříženecký, Bohumil Markalous (známý v literárním světě jako Jaromír John). Od roku 1930 začal v brněnské pobočce velmi pilně pracovat J. L. Fischer, který se v roce 1936 stal po Bláhovi i jejím druhým předsedou. V letech 1928–1931 byl do výboru volen také Bedřich Václavek. Od poloviny třicátých let se na vedení Jednoty podíleli i zástupci mladší generace, filozof Blahoslav Zbořil a sociologové Antonín Obrdlík a Bruno Zwicker; působili zde i psychologové František Kratina a Robert Konečný. Na poslední předválečné valné schůzi 3. února 1939 byl předsedou pobočky zvolen Josef Tvrdý.

Brněnská Jednota filozofická vstoupila do života s úmyslem shromáždit kolem sebe širší okruh zájemců o filozofii. Soustřeďovala se na pořádání přednáškových a debatních večerů a na příležitostné akce vzpomínkové a oslavné. Výbor se snažil, aby vedle náročných a speciálních přednášek, jakým byl například cyklus o metodách jednotlivých věd (v letech 1922 až 1923), byly pořádány i populární přednášky o filozofických aspektech různých kulturně politických otázek. Na počátku dvacátých let to byly např. úvahy o „problému československém“, o otázce menšin, o „funkcích a výtvorech společenského spoluzití“; podobné poslání měl také pozdější cyklus o budoucnosti filozofie, vědy, náboženství, výchovy, politiky apod.

Přednášelo se zpočátku v Zemském muzeu, v posluchárně techniky na Veveří ulici, na přírodovědecké fakultě, později většinou v posluchárně filozofického semináře na filozofické fakultě. K přednáškám byly vydá-

² Podle informace v Hlasu lidu (duben 1923) ustavila se pobočka Jednoty rovněž v Prostějově, avšak o její činnosti nejsou další zprávy.

vány cyklostylované syllaby (první byly dokonce tištěné).³ Jednotlivé akce byly oznamovány v denním tisku, zprávy a referáty o přednáškách přinášely Lidové noviny a také Česká mysl a Ruch filozofický. Akce měly svůj ohlas, přesto si však výbor neustále kladl otázku, jak učinit filozofii přitažlivější pro širší okruh lidí; zejména si přál získat stálou pozornost učitelů základních a středních škol. Jednota spolupracovala i s některými dalšími institucemi; například pietní schůzi k uctění památky Františka Drtiny (3. února 1925) uspořádala spolu s pobočkou Jednoty českých filologů, na Karla Vorovku vzpomněla s Jednotou československých matematiků, apod. Někteří členové Jednoty přednášeli na Komenského škole pro vyšší vzdělání a národní výchovu; např. v zimním semestru 1924 byl ohlášen cyklus přednášek Josefa Tvrdeho Česká myšlenka filozofická a její reprezentanti a Bláhovy přednášky Umění žít.

V prvním roce své činnosti připravila Jednota pět diskusních večerů: Bláha mluvil o vztahu filozofie a vědy, Tvrdý o vědeckých metodách, Markalous o poznání a hodnocení, Chlup o díle Josefa Úlehly a Kallab o hodnotách a hodnocení. V dalších letech se počet přednášek výrazně zvýšil; některé se konaly i v jiných městech, například v Prostějově, Třebíči, Vyškově. Nejčastěji přednášeli Bláha, Tvrdý, Kallab, Souček a Fischer, z dalších klasičtí filologové Novotný a Stiebitz, biologové Eduard Babák (ten však už v roce 1926 zemřel) a Vladimír Úlehla, fyzik Vladimír Novák, literární historik Haškovec, hudební vědec Vladimír Helfert, právník Vladimír Kubeš a pedagogové Jan Uher a Miloslav Trapl. Profesor filozofického semináře Vladimír Hoppe byl sice v roce 1928 zvolen do výboru, ale jako řečník vystoupil pouze na večeru k uctění památky Karla Vorovky. Další dvě výrazné osobnosti brněnského filozofického života, Karel Engliš a Václav Sobotka, se činnosti Jednoty neúčastnily. Z mimo-brněnských filozofů tu přednášeli pouze Emanuel Rádl (O nesnázích pozitivismu, 1929; Revize pokrokových ideálů v národní škole, 1929) a Igor Hrušovský (Pokrok biologický a sociologický, 1933); z cizinců Francouzi Dartigue (A. Comte a problémy míru) a Ch. de Rouvre (O poměru náboženství k vědě a morálce), dále Sorokin (O vlivu revoluce na jednání člověka) a Losskij (Abstraktní a konkrétní idealismus, Osobitost ruské filozofie).⁴

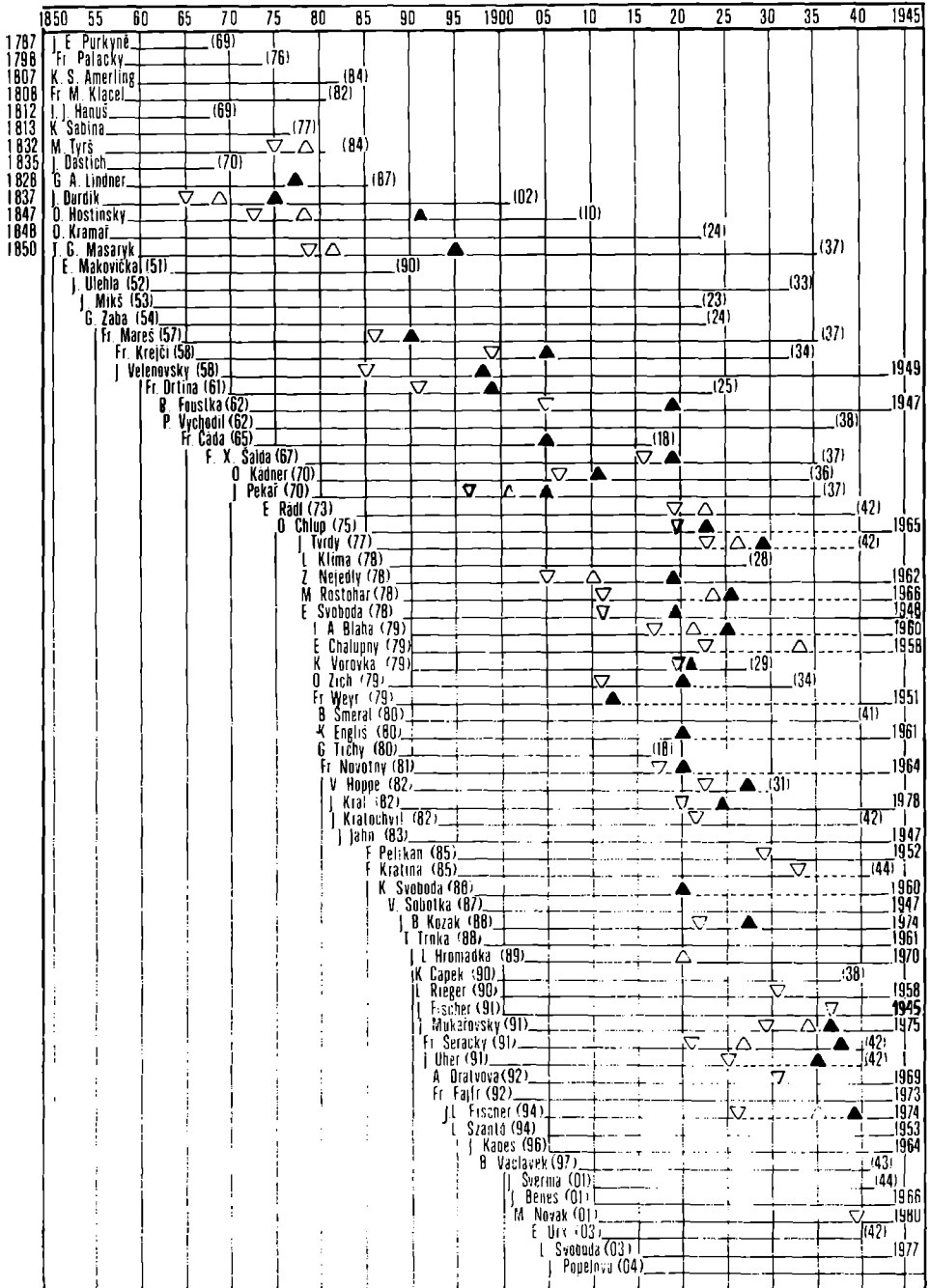
Členy brněnské odbočky Jednoty filozofické byli filozofové a speciální vědci různého filozofického zaměření, její základní orientaci však určovaly osobnosti, které se hlásily (jak se tehdy říkalo) k vědecké filozofii: I. A. Bláha, J. Tvrdý, J. L. Fischer. Proto také Jednota patřila v Brně k těm organizacím, které měly pozitivní (i když v případě Jednoty nijak široký) vliv na jeho kulturní život.

³ Některé z těchto syllabů jsou uchovány v archívu Univerzity J. E. Purkyně v Brně. Syllaby Bláhovy a Václavkovy přednášky jsem uveřejnil ve Filozofickém časopise 1967, č. 1.

⁴ Sorokin a Losskij tehdy žili v Československu.

Předválečná činnost brněnské Jednoty filozofické skončila v roce 1939. Posledními jejími akcemi byla únorová valná hromada spojená s přednáškou J. L. Fischera o úkolech české filozofie (vydaná s názvem Národní tradice a česká filozofie jako první – a zároveň poslední – svazek knihovničky Jednoty filozofické v Brně) a březnový večer věnovaný Masarykově filozofii.

Představitelé českého filozofického myšlení 19. století a první polovina 20. století

▽ docent

△ mimořádný profesor

▲ řádný profesor

----- působil na vysoké škole v Brně

